

Lisiduna ligt in

DOOR BERT VOS

Frankrijk

OORKONDE UIT 777

De Leusdense historicus Cor van den Hengel heeft de geschiedenis en het ontstaan van het huidige Leusden uitvoerig bestudeerd en vastgelegd in een tweetal (gestencilde) boekwerken „Bijdragen tot de geschiedenis van Leusden tot 1811” (Leiden, 2 delen 1974). Ook hij vertelt van het ontstaan van Leusden aan de hand van de oudst bekende oorkonde uit het jaar 777 (8 juni om precies te zijn). J. Johan Veenendaal geeft in zijn artikel over „Het kerkelijk Leusden vanaf de schenkingsbrief” (Leusder Krant Extra t.g.v. Leusden 1200, d.d. 25/5/1977) nog enkele bijzonderheden over de naam. Volgens Veenendaal noemde Karel de Grote Leusden toen niet Lisiduna, maar Lisduna. Hij noemt daarvoor als bron „Heda, blz 41, Cloet no II, blz. 13. Hans Renes, die historische geografie studeert aan de universiteit van Utrecht, schreef in hetzelfde nummer een uitgebreid artikel over de ontstaansgeschiedenis van Leusden en gaat wat dieper in op de naam Leusden en haar oorsprong.

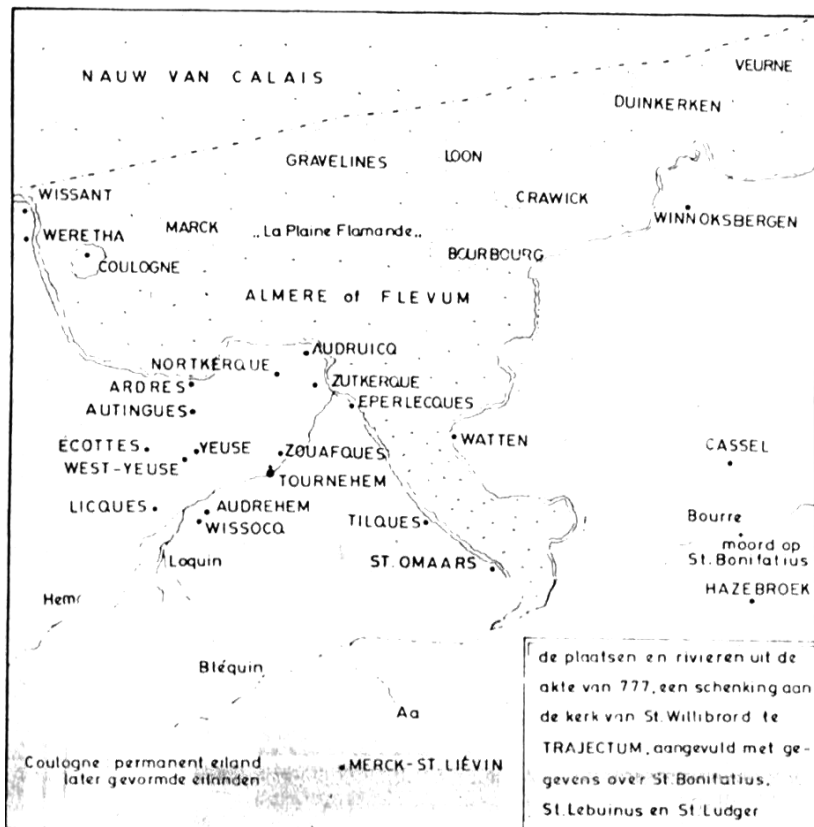
„In de oorkonde van 777 wordt gesproken van Lisiduna. In 838”, aldus Hans Renes, „wordt gesproken van Lisidunon. Het is moeilijk om te zeggen, waar die naam vandaan komt. Er is wel eens verondersteld, dat de eerste i van Lisiduna een o zou moeten zijn. De zo verkregen naam „Losiduna” zou „los duinzand” betekenen”. En verderop: „In Frankrijk (departement Nord) zowel als in België (provincie Henegouwen) bestond in de Middeleeuwen een plaats Lisidinja. Beide plaatsen heetten later Lesden, nu verfranst tot Lesdain”.

Dr. Jan den Tex schrijft in hetzelfde eeuwfeestnummer van de Leusder Krant over het ontstaan van de naam Lisiduna:

De naam „Lisiduna” heeft niets te maken met het achtervoegsel „-dunum” (niet „duna”) van de genoemde plaatsnamen. Ten eerste komt dit achtervoegsel als oorspronkelijk inheemse naam alleen in het Keltische Gallië voor, want de naam „Lugdunum Bata-vorum” is niet inheems (Germaans) maar Romeins. Zij werd door de bevelhebber van de Romeinse legioenen

LEUSDEN/AMERSFOORT – De oudheidkundige vereniging Flehite, het Rijksinstituut voor oudheidkundig bodemonderzoek (ROB), de Leusdenaren, die zo ijverig het 1200 jarig bestaan van Leusden vierden, al die mensen en instanties staan voor joker. Want Flehite ligt in Frankrijk en Lisiduna ligt daar in de buurt. Niet aan de Eem, maar aan de rivier de Hem. Datzelfde geldt ook voor tal van andere schenkingen, die in de befaamde oorkonde uit 777 staan vermeld. Die oorkonde gaat helemaal niet over Nederland, welnee! Alle namen kunnen stuk voor stuk terug herleid worden naar hedendaagse plaatsen in Noord-Frankrijk. De bekende archivaris Albert Delahaye zet in zijn boekwerkje (een voorproefje op het grote standaardwerk over dit onderwerp) „Van Dorestadum tot Waterloo” alle voor waar aangenomen historische feiten rond de gouw Flehite op losse schroeven. En dat is een hele schok voor ons, chauvinisten, die altijd hebben gedacht, dat wij ons hedendaags plaatsje onder de zon te danken hadden aan de edelmoedigheid van Karel de Grote, die in 777 een groot aantal schenkingen deed aan de kerk van St. Willibrord. En ook Bonifacius is om de drommel niet bij Dokkum vermoord, maar u hebt het geraden: in noord-Frankrijk.

In zijn bijzonder boeiend boekwerkje veegt Delahaye trouwens half archeologisch Nederland van de kaart, want er zijn meer historische plaatsen in ons land, die volgens de ijverige archivaris niets te maken hebben met Karel de Grote en hun vermeende oorsprong ondanks recente opgravingen. Dorestad, volgens onze geschiedenisboekjes toch altijd de eerste naam van Wijk bij Duurstede, lag helemaal niet in Nederland in die buurt. Juist, in Noord-Frankrijk. Kortom: half Nederland lag in Noord-Frankrijk, om het maar eventjes simpel te zeggen. De zogenaamde „historische zekerheden” van Nederland worden door Albert Delahaye naar het rijk der fabelen verwezen. Als het even meezit, kunnen we wellicht binnenkort een nieuwe eeuwviëring in Leusden organiseren. Als iemand tenminste kan ontdekken, wanneer Leusden dan wel is ontstaan.

Kaart van Noord-west Frankrijk ten tijde van de schenking uit 777. (Uit „Van Dorestadum tot Waderlo”).

aan de Nederrijn gegeven aan een door hem gestichte militaire vesting in navolging van het Franse Lugdunum (Lyon), geboorteplaats van keizer Claudius. Elders in Nederland komt dit Keltische achtervoegsel niet voor.

Maar er is meer. In latere teksten komt de „u” van Lisiduna afwisselend voor met andere klinkers, en ook de evolutie tot „Leusden” met zijn stemloze „e” wijst erop, dat de „u” geen klemtoon kan hebben gehad, zoals bij de namen op „dunum” wel het geval is. We moeten ons dus met goed historisch-taalkundig besef eraan wennen van „Lisiduna” te spreken, al zal dit de ijverige muzikanten van ons muziekgezelschap wel moeilijk vallen.

Tot zover het negatieve gedeelte van dr. Bloks inlichtingen. Het positieve deel is teleurstellend: het suffix „una” komt in andere namen voor als meervoudsvorm. Dit wijst erop dat de stam van onze oude naam „Lisid” moet zijn geweest. Het is een stam, die geen Germaans karakter heeft (als ik dr. Blok goed begrepen heb) en die daarom wijst op een zeer oude oorsprong, dus van vóór het traditionele jaar 100 vóór Christus, waarin volgens weinig betrouwbare Romeinse bronnen de Bata-vieren in uitgeholde boomstammen de Rijn kwamen afzakken.

Een laatste opmerking: (Nieuw-)Leusden bij Dalfsen in Overijssel, door de post en sommige briefschrijvers soms met Leusden verward, heeft etymologisch niets met ons te maken. Aldus dr. Den Tex, die hierover uitvoerig correspondeerde met dr. D. P. Blok van het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en naamkunde van de Koninklijke Akademie voor Wetenschappen.

Over de overige schenkingen zijn de aangehaalde schrijvers het redelijks eens ten aanzien van hun huidige plaats. Voor het gemak citeren wij Cor van den Hengel, die – mede door zijn vrij nauwkeurige bestudering van oude kaarten en topografie – vrij exact de huidige plaatsen weet aan te geven. Nadat ook hij zegt in het duister te tasten aangaande de herkomst van de naam Lisiduna, geeft hij echter wel aan, wáár de villa heeft gelegen: ten weten van het huidige Leusden (Hamersveld).

Hij vervolgt dan:

„Volgens genoemde oorkonde werden Lisiduna en een viertal „foreesten” genaamd Hengescoten, Fornhese, Widock en Mokoroth aan de St. Maartenskerk geschonken. Alleen van Hengescoten is de juiste ligging bekend, namelijk Henschoten bij Woudenberg. Onder Fornhese moet vermoedelijk de Hees, westelijk van Amersfoort verstaan worden, welk gebied tegen de Soester Hees uitloopt. Widock is waarschijnlijk hetzelfde als Weede, noordwest van Amersfoort gelegen, terwijl bij Mokoroth aan de Moorst en gedacht kan worden. Deze terreinen behoorden aan Karel de Grote, zoals alle woeste gronden aan de koning behoorden”. De villa Lisiduna was ten tijde van Karel de Grote –en dit voor alle volledigheid– volgens de verschillende schrijvers in bezit van een zekere graaf Wigger als „beneficium”, dat wil zeggen als leengoed, voor de tijd van het leven. Voor de volledigheid: Lisiduna lag in de gouw Flehite, een gebied, doorsneden door de rivier de Eem, althans voor wat be-

• Albert Delahaye zet ontstaan van Leusden op losse schroeven

• De gouw Flehite? Ook in Frankrijk en daar werd ook Bonifacius vermoord...

treft onze geschiedenisboekjes en onze historische deskundigen. Laten we eens gaan bekijken, wat Albert Delahaye daarvan zegt.

LISIDUNA LAG IN FRANKRIJK

Delahaye gaat uitvoerig in op de opgravingen bij Wijk bij Duurstede door het Rijksinstituut voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Deze instelling verklaarde de oude Dorestad te hebben gevonden.... Aan de hand van oude manuscripten en handschriften beweert Delahaye het tegendeel.

Wie de tekst aandachtig leest raakt onder de indruk van wat deze archivaris, die al een eerbiedwaardige reeks historische geschriften op zijn naam heeft staan, probeert te bewijzen. Hoewel op het eerste gezicht de naamsverklaringen al evenmin sterk zijn als de verklaringen, die wij vinden in de verschillende geschriften van Nederlandse oorsprong, weet Delahaye ons toch op een overtuigende wijze aan het twijfelen te brengen. Enkele opmerkelijke feiten (volgens Delahaye): Nijmegen was nimmer de residentie van Karel de Grote, Bonifacius werd in Noord-Frankrijk vermoord, Dorestad is niet Wijk bij Duurstede, maar een plaats dat nu in Noord-Frankrijk ligt, de gouw Flehite ligt daar ook, evenals de rivier de Hem (genoemd in de oorkonde) en later abusievelijk vertaald als „Eem”. Het is beslist de moeite waard om het boekje zelf te lezen. Wij bepalen ons tot het gedeelte, dat over Lisiduna gaat en de schenkingsoorkonde van Karel de Grote in 777. Op pagina 61, 62 en 63 schrijft hij:

„Er bestaat een afschrift van een oorkonde, waarin Karel de Grote in het jaar 777 schenkingen deed aan de kerk van St. Willibrord; de heilige zelf was toen al overleden. De passage, waar

het op aankomt, luidt in vertaling: „...aan de basiliek van St. Martinus, die gebouwd is in **Vetus Trajectum**, waar de priester Albricus rector (of bestuurder) is, de villa **Lisiduna**, gelegen in de gouw **Flehite**, aan de rivier de **Hem**, en de bossen, genaamd **Hengescote**, **Fornhese**, **Makaroth**, **Widoch**, gelegen aan beide zijden van de **Hem**. Ook de kerk, gebouwd onder **Dorestad**, die **Ubkirica** heet, en ook de oever van de **Lockia** en het eiland in het oosten tussen de **Renus** en de **Lockia**...”

De twee namen **Vetus Trajectum** en **Dorestad** plaatste men in Nederland, namelijk te Utrecht en te Wijk bij Duurstede. De andere namen hebben in Nederland nooit bestaan, behalve in de fantasie van sommige historici, die de akte opvatten als een schenking aan de kerk van Utrecht, ofschoon zij nooit erin geslaagd zijn de andere plaatsen aan te wijzen. De plaatsnamen zijn duidelijk van **Gallo-Romaanse** signatuur, die reeds uit zuiver taalkundig oogpunt niet in Nederland kunnen hebben bestaan. De twee rivieren, de **Hem** en de **Lockia**, zijn als aardrijkskundige aanduidingen nog belangrijker dan plaatsnamen. De **Hem** draagt nog dezelfde naam. De **Lockia** heet tegenwoordig **Le Loquin**. Het zijn bovendien unieke namen, waarvan men elders geen dublures vindt. De gouw **Flehite** is de streek van het Flevum of Almere, die in andere, vrijwel eigentijdse teksten **Fle** wordt genoemd. Ook dit Almere bevond zich in de authentieke streek.

Met deze akte hebben de Nederlandse historici een **dubbele vervalsing** gepleegd, ten eerste door eruit te lezen dat **Dorestadum** aan de **Lockia** lag, wat de akte helemaal niet zegt, ten tweede door te beweren dat Wijk bij Duurstede aan de **Lockia** lag, om zo het bewijs te leveren dat het oude **Dorestadum** aan de **Lek** gelegen was, de rivier bij Wijk bij Duurstede. Inderdaad kan men van verbazing achterover slaan bij deze schijnbare dublures, maar dan moet

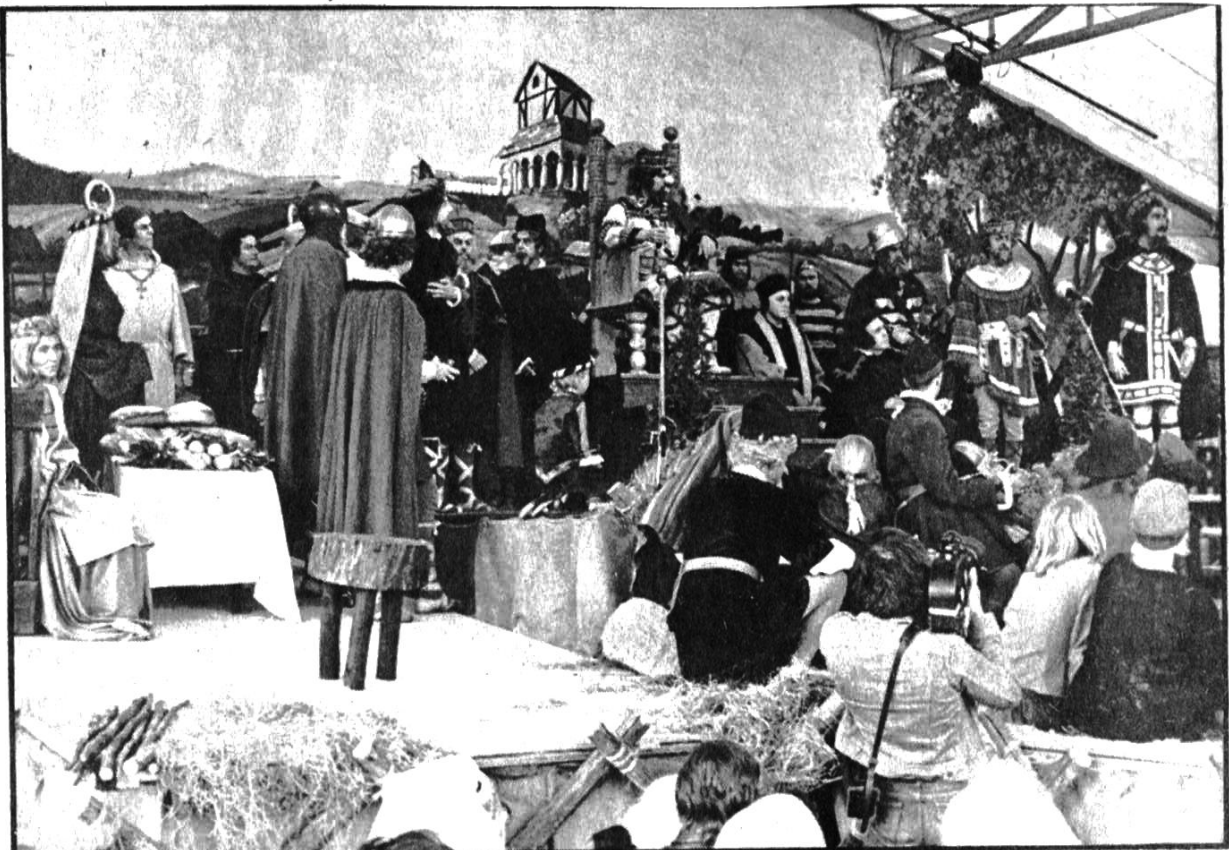
de kritische zin wel héél scherp gezet worden. Lek kan niet van het Gallo-Romaanse Lockia zijn afgeleid. Het is bijna overbodig eraan toe te voegen dat het woord Lockia in geen enkele Nederlandse bron voorkomt.

Nu door middel van de namen der landstreek en der rivieren de juiste streek teruggevonden is, leveren de plaatsnamen niet veel moeilijkheden meer op. **Lisiduna** moet worden opgevat als **Licques**, op ongeveer tien kilometer van Tournhem gelegen. De plaats is als Liscae of Liske bekend in oude teksten. Zij bevindt zich op een hoge, afgeplatte heuvel en is omgeven door diepe dalen, die in de tijd van de akte gedeeltelijk met water waren gevuld. Op korte afstand bevond zich het Almere, waarin de Hem uitmondde. Deze zeebaai was tussen de 3e en 8e eeuw opnieuw tot vrij grote hoogte door het water ingenomen, waaruit volgt dat het niveau van de rivieren eveneens hoger was dan nu. De naam Lisiduna (duna = duin) was derhalve geheel toepasselijk. De plaats verloor het achtervoegsel toen het omringende land droog viel.

De vier bossen, aan de kerk van St. Willibrord gegeven, worden aangeduid met plaatsnamen. **Hengestschote** is **Ecottes**, op ongeveer vier kilometer ten noorden van Licques gelegen. In de 12e eeuw heet de plaats nog Agincota; daarna is de naam geëvolueerd tot Aichota, Cotes en andere vormen. **Fornhese** zou **Le Fertin** kunnen zijn in het kanton Audrehem en vormt nu een gehucht. **Audrehem** is het befaamde **Adricheim**, waar St. Willibrord ook de kerk bezat, **welke plaats men in Nederland ondanks herhaalde pogingen niet heeft kunnen aanwijzen.**

Overhandiging in 1977 van een afschrift van de schenkingsoorkonde uit 777 (een naar het afschrift van het origineel vervaardigd exemplaar hangt nu in de raadzaal van het Leusdens gemeentehuis).

Leusden vierde in 1977 uitbundig feest: zij bestond volgens de oude dokumenten 1200 jaar. De archivaris Albert Delahaye zet daar een fiks vraagteken achter. Ook achter de Schenkingsakte, waar de Leusdenaren een heel spel van maakten.

Fornhese is echter met groter waarschijnlijkheid een van de twee buurgheuchten, waarvan een **Yeuse** heet, het andere **West-Yeuse**. Niet onaannemelijk is dat het eerste Voor-Hese heeft geheten of Forn-Hese. **Makoroth** is het bos **Mottehault** (een oude naam die niet meer bestaat) op het grondgebied van **Wissocq**. Hier moet men het **Widoch** uit de oorkonde plaatsen. Tussen de oude en de nieuwe naam heeft zich slechts een simpele fonetische verandering voorgedaan. De vier plaatsen bevinden zich inderdaad **aan beide zijden van de Hem**, precies zoals in de akte staat. Wissocq ligt aan de Locquin. De rivier vormt ter plaatse zoveel eilanden, dat het niet mogelijk is het in de akte bedoelde aan te wijzen; in elk geval wordt ook aan dit detail uit de akte door de situatie ter plaatse voldaan. „**Tussen de Renus en de Lockia**” levert geen moeilijkheden op, daar de Hem in oude teksten soms Rhim, Rhem en zelfs Rhin wordt genoemd. Daar het echter niet zo voor de hand ligt dat in één tekst twee namen voor eenzelfde zaak gebruikt worden, kan aangenomen worden dat ook Hem in de akte heeft gestaan en dat „Renus” een latere interpolatie is, toegevoegd toen in Nederland het afschrift van de akte werd gemaakt. Overigens is het verbaazingwekkend dat de Nederlandse kopiist die vreemde namen zo puur heeft overgebracht.

In de latere geschiedenis van Tournehem is een gegeven bekend, dat de akte van 777 op een merkwaardige manier bevestigd. De stad heeft van oudsher **vier bossen** in gemeen-

schappelijk bezit van de burgers gehad. Het waren: 1. het bos van Tournehem; 2. enige kompleksen, waaronder het bos van Licques; 3. dat van Eperlecques en Ruminghen; 4. dat van Zutterkerque. Het is niet zeker, dat dit de bossen uit de akte van 777 waren, al moet men erop bedacht zijn dat bijvoorbeeld het bos van Licques zich op een andere plaats bevond dan het dorp van deze naam, zoals ook het bos van Tournehem op enige afstand van de stad ligt. Ook in de benamingen van de bossen kunnen zich veranderingen hebben voorgedaan. Een keur van Tournehem uit de 15e eeuw spreekt van de vier bossen en van het aandeel dat de burgers erin hadden. Het was hun verboden hun deel te verkopen op straffe van een boete en verlies van hun hout voor dat jaar. De vier bossen zijn in 1827 bij het domein van de staat gevoegd”, aldus Delahaye.

In hetzelfde opzienbarende geschrift legt Albert Delahaye eveneens uit, waarom Flehite in Noord-Frankrijk ligt en niet – zoals de Nederlandse geschiedschrijvers zeggen – in Nederland rond Amersfoort. Nieuwe gezichtspunten in een zeer, zeer oude geschiedenis. Het Rijksinstituut voor Oudheidkundig Bodemonderzoek komt er in „Van Dorestadum tot Waterloo” ook niet best af. De heren onderzoekers worden beschuldigd van bedrog en allerlei andere allermist fraaie handelingen. Kortom: het boekje is alleszins de moeite van het lezen waard. Als bewoner van de gouw Flehite

loop je de kans, dat je een tikkeltje ontheemd raakt, maar aan de andere kant moet je wat over hebben voor een zo exact mogelijke rekonstruktie van de geschiedenis van je vaderland. Ja toch?

Bert Vos.

BRONNEN:

Albert Delahaye: Van Dorestadum tot Waterloo, 1979, Zundert (Turnstraat 6).
Cor van den Hengel: „Bijdrage tot de geschiedenis van Leusden tot 1811”, Leiden 1974 (twee delen).
Hans Renes: „1200 jaar wonen en werken in Leusden” (Leusder Krant Extra-mei 1977).
J. Johan Veenendaal: „Kerkelijk Leusden vanaf de schenkingsbrief” (idem).
Dr. J. den Tex: De naam Lisiduna (idem).

TOELICHTING. De hier afgebeelde oorkonde is gemaakt ter gelegenheid van het 1200-jarig bestaan van Leusden in 1977.

Het is een reconstructie van de oorkonde waarbij Karel de Grote - op 8 juni 777 - de Villa Lisiduna schenkt aan de St. Maartenskerk te Utrecht. De oorspronkelijke oorkonde is verloren gegaan; wel zijn er twee dertiende eeuwse afschriften bewaard gebleven, waarvan er één zich bevindt in het Rijksarchief te Utrecht en het andere in het Brits Museum te Londen.

Een originele oorkonde van Karel de Grote uit 781 heeft als voorbeeld voor de indeling en het schrift diendend bij de vervaardiging van de reconstructie. Dit omvangrijke en minnieuze werk is uitgevoerd door het kunst atelier van het Norbertinessen-klooster St Catharinadal te Oosterhout

Uit opgravingen op het landgoed Den Treek is gebleken dat reeds 1300 jaar voor Christus in omgeving mensen hebben gewoond. De historie van Leusden gaat dus verder terug dan 8 juni 777: de oorkonde van Karel de Grote is echter wel het eerste officiële document waarin Leusden - onder de naam Villa Lisiduna - wordt genoemd

VERTALING. De vertaling van de oorkonde, in het Latijn gesteld en in merovingisch schrift geschreven, luidt als volgt:

Karel bij de Genade Gods Koning der Franken en Langobarden alsmede Patricius van de Romeinen

Aangezien Wij er op vertrouwen, dat het Ons ongetwijfeld tot eeuwige zaligheid strekt, indien Wij van hetgeen God Zich in Zijn liefde vergewar digd heeft Ons te schenken, ten gunste van eerbiedwaardige oorden afstand doen, dienen derhalve al Onze verheven getrouwen te weten, dat Wij een schenking verrichten aan de Sint-Maartensbasiliek te Oude Trecht onder Dorestad, waar de eerwaarde heer Alberic priester is en als elect het bestuur uitoefent te weten Onze hof Leusden in de gouw Flehite aan de rivier de Eem in heel haar totaliteit en met haar aanhorigheden en toebehoorten, namelijk gronden, hoeven, woningen, opstallen, onvrije bossen, ploeglanden, hoollanden, graslanden, wateren en waterlopen roerende en onroerende goederen, dit alles in zijn geheel en stuk voor stuk, alwat graaf Wigger daar op grond van Onze welwillendheid in bezit hield, verder ook de foreesten Hengistscoto, Fornhese, Mocoroth, Vuidoc, gelegen ter weerszijde van de Eem

Gelijkelij schenken Wij aan de kerk van Sint-Maarten die boven Dorestad gebouwd is en Vpkirika genaamd is, daar rondom heen honderd roe grond, met dien verstande dat voornoemde basiliek te allen tijde de beschikking zal hebben over een terrein grond, honderd roe groot, en met het recht van oevergeld op de Lek, en het eiland bij deze kerk ten oosten daarvan tussen Rijn en Lek.

Dit alles nu dragen Wij vanaf de dag van heden over aan voornoemde heilige oorden om eeuwig in bezit te houden. Daartoe hebben Wij deze acte, waarin Onze wilsbeschikking tot uitdrukking gebracht wordt, laten schrijven, opdat vanaf de dag van heden zowel voornoemde priester Alberic als zijn opvolgers, die het voornoemde heilige oord zullen besturen, de vorenvermelde terreinen ten behoeve van genoemde kerk zullen hebben, houden, besturen, beheren en er over zullen beschikken, en volledige vrijheid zullen, genieten om daarmee ten voordele van dat heilige oord te doen wat zij verkiezen. En laat niemand bekleed met officiële bevoegdheid of enig ander persoon het wagen voornoemde priester Alberic noch zijn opvolgers in de uitoefening van zijn rechten over voornoemde goederen te hinderen of zelfs maar tegen de eigendomsregeling een procedure aan te spannen op welk tijdstip dan ook, maar laat voornoemde basiliek (dit alles) op grond van de door Ons gewenste schenking kunnen bezitten op een juridisch zekere basis. En om er voor te zorgen, dat er aan deze beschikking niet getwijfeld kan worden en ze nog in de verre toekomst in acht genomen zal worden, hebben Wij besloten haar eigenhandig te ondertekenen en hebben Wij haar met Onze ring laten zegelen.

Zegel van de roemrijkste Koning Karel

Gegeven op 8 juni, in het negende jaar van voornoemde roemrijke Koning, gedaan te Nijmegen in het Koninklijk Paleis, in Godes Naam voorspoedig